

Κώστας Λαπαβίτσας
*Η σημασία της παρούσας παγκόσμιας
χρηματοπιστωτικής κρίσης*

Η χρηματοπιστωτική κρίση του 1997 είναι αναμφίβολα η μεγαλύτερη της μεταπολεμικής περιόδου. Η παγκοσμιότητά της αρκεί για να δείξει του λόγου του αληθές. Άρχισε στη Νοτιοανατολική Ασία (Μαλαισία, Ταϊλάνδη, Ινδονησία), απείλησε το Χονγκ Κονγκ, τρομοκράτησε τη Νέα Υόρκη και το Λονδίνο. Έχει τώρα επιστρέψει στην Ανατολική Ασία, όπου ήδη ανάγκασε τη Νότια Κορέα να προσφύγει στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και, περνώντας στην πλέον επικίνδυνη φάση της για την ώρα, έχει ήδη προκαλέσει την κατάρρευση μιας μεγάλης τράπεζας και μιας ακόμη μεγαλύτερης εταιρίας χρηματιστηρίου στην Ιαπωνία. Και βεβαίως δεν έχει ακόμη καθόλου εξαντλήσει τις δυνατότητές της για πρόκληση χάους. Ο αγγλοσαξωνικός πυρήνας του παγκόσμιου χρηματοπιστωτικού συστήματος μπορεί να έχει αποφύγει την κατάρρευση, παραμένει όμως το πραγματικό μάτι του κυκλώνα. Τα χρηματιστήρια της Γουόλ Στρητ και του Λονδίνου έχουν παρασυρθεί σ' ένα πρωτοφανές κύμα κερδοσκοπίας την τελευταία τριετία. Τα βαθύτερα αίτια της γιγαντιαίας χρηματοπιστωτικής αστάθειας, χαρακτηριστικής της σημερινής ιστορικής περιόδου του καπιταλιστικού συστήματος, είναι τα εξής τρία.

Πρώτον, η κατάρρευση της νομισματι-

κής συμφωνίας του Μπρέτον Γουντς το 1971-73. Η συμφωνία αυτή, στηριγμένη στην αμερικανική οικονομική και πολιτική παντοδυναμία μετά τον πόλεμο και εμπνευσμένη από τις ιδέες του Κέινς, συνέδεε τα κυριότερα νομίσματα του κόσμου με το δολάριο. Δεδομένου ότι το δολάριο ήταν ανταλλάξιμο με χρυσό στη σταθερή τιμή των 35 δολαρίων την ουγγιά, οι παγκόσμιες ισοτιμίες ήταν γενικά σταθερές. Αυτό επέτρεψε την εντυπωσιακή αύξηση του όγκου του παγκόσμιου εμπορίου στη «χρυσή εποχή» 1950-1973. Εξίσου σημαντικός μοχλός σταθερότητας όμως ήταν και ο αυστηρός έλεγχος επί των παγκόσμιων ροών χρηματικού κεφαλαίου, συνδυασμένος με τον έλεγχο των εγχώριων δραστηριοτήτων του καθώς και των επιτοκίων. Η παραδοσιακή δυσπιστία του κείνσιανισμού προς τα χρηματιστήρια και την κερδοσκοπία κυριαρχούσε και σε επίπεδο πρακτικής.

Δεύτερον, η εμφάνιση μεγάλων ρευστών διαθέσιμων στα χέρια των τεράστιων πολυεθνικών εταιριών, οι οποίες αρχίζουν να κυριαρχούν στην παγκόσμια αγορά από τα μέσα της δεκαετίας του 1980. Οι εταιρίες αυτές αρχίζουν να επιδιώκουν επενδύσεις χαρτοφυλακίου για τα διαθέσιμά τους, επιζητώντας την ελεύθερη κίνηση των κεφαλαίων τους και την εξίσου ελεύθερη δια-

μόρφωση των επιτοκίων. Από εκεί χρονο-λογείται και η σταδιακή μεταμόρφωση τεράστιων κατασκευαστικών, βιομηχανικών και εμπορικών πολυεθνικών σε δανειστές και παίκτες στα χρηματιστήρια του κόσμου. Το φαινόμενο αυτό είναι παγκόσμιο και παρατηρείται σε χώρες με πολύ διαφορετικές παραδόσεις σ' αυτόν τον τομέα, όπως η Βρετανία, οι ΗΠΑ και η Ιαπωνία.

Τρίτος λόγος είναι η γιγαντιαία πρόοδος της πληροφορικής από τις αρχές της δεκαετίας του 1970. Η τεχνολογική πρόοδος επιτρέπει στις τράπεζες και τις χρηματοπιστωτικές εταιρίες να διαχειριστούν τα διαθέσιμα των εταιριών σε παγκόσμιο επίπεδο με πρωτοφανή ταχύτητα. Επιτρέπει ακόμη την ταχύτερη ανάπτυξη νέων μορφών χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου (pension funds, investment funds, unit trusts κ.λπ.), οι οποίες συγκεντρώνουν πολλά μικρά ποσά παγκοσμίως (αποταμίευση και ποσά συντάξεων) και μεταμορφώνονται σε πραγματικούς γίγαντες. Επιτρέπει, τέλος, την εμφάνιση νέων μορφών δανεισμού και χρηματοπιστωτικής δραστηριότητας, όπως τα εκρηκτικά αυξανόμενα «παράγωγα» (options, swaps, futures κ.λπ.).

Η διαπλοκή των τριών αυτών παραγόντων, στο πλαίσιο της συνεχιζόμενης αναδιάρθρωσης και προβληματικής κερδοφορίας του παραγωγικού κεφαλαίου από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, έχει επιφέρει κοσμογονία στο παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα. Η κατάργηση των σταθερών ισοτιμιών, εν αντιθέσει προς τις προσδοκίες των οικονομολόγων, εισήγαγε περίοδο μεταβολών της τάξης του 50% και 100%, άνευ προηγουμένου στην ιστορία του καπιταλισμού. Αυτή η αστάθεια είναι και το φυσικό περιβάλλον των «παραγώγων», τα οποία ουσιαστικά εκλείπουν όταν οι ισοτιμίες είναι σταθερές. Η ίδια αστάθεια όμως

είναι καταστροφική για τις παραγωγικές επενδύσεις, καθώς δημιουργεί τεράστια αβεβαιότητα. Από την άλλη, η άρση των ελέγχων —επακόλουθο της κατάρρευσης του Μπρέτον Γουντς και των πιέσεων τραπεζών και εταιριών—, καθώς και η δυνατότητα μεταβίβασης χρήματος στην άλλη πλευρά της υδρογείου σε ελάχιστο χρόνο, δημιουργούν συνεχώς νέα πεδία κερδοφορίας για το χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο. Οι νέες αυτές δραστηριότητες δεν έχουν παρά ελάχιστες σχέσεις με την παραγωγική διαδικασία και συχνά συνδέονται με την αγορά ακινήτων και το χρηματιστήριο.

Παράλληλα, η διαδικασία της πραγματικής συσσώρευσης συνεχίζει να χαρακτηρίζεται από προβληματικούς ρυθμούς μεγέθυνσης, συνεχή αναδιάρθρωση των σχέσεων κεφαλαίου-εργασίας εις βάρος της τελευταίας, ανεργία και εξάπλωση της φτώχειας. Το κυριότερο χαρακτηριστικό της εποχής μας είναι η αδυναμία της τεράστιας τεχνολογικής προόδου της πληροφορικής να ανεβάσει την παραγωγικότητα της εργασίας και να ανοίξει καινούργια πεδία κερδοφορίας, εν αντιθέσει με τεχνολογικές τομές παλαιότερων εποχών, όπως η εφεύρεση των σιδηροδρόμων. Η τεχνολογική πρόοδος, όμως, έχει ουσιαστικά συντελέσει στις τεράστιες αλλαγές του χρηματοπιστωτικού τομέα και έχει συμβάλλει στη σχετική του αυτονομία από την πραγματική συσσώρευση. Έτσι, ενώ ο παραγωγικός πυρήνας της παγκόσμιας οικονομίας φτυοζωθεί και μαστίζεται από υπερεργασία, φτώχεια και ανεργία, ο χρηματοπιστωτικός τομέας κινείται στους δικούς του ρυθμούς. Μια απλή ανασκόπηση των κυριότερων γεγονότων των τελευταίων χρόνων αρκεί για να πειστούμε.

Το 1985 η συμφωνία Πλάζα στρέφει το δολάριο προς τα κάτω και η πτώση των επιτοκίων τροφοδοτεί έκρηξη στη Γουόλ

Στρητ. Το 1987 σημειώνεται ιλιγγιώδης πτώση στη Γουόλ Στρητ, δέχεται σοβαρό πλήγμα το Λονδίνο, ενώ το Τόκιο μένει σχετικά αλώβητο. Η βεβαιωμένη και αγωνιώδης παροχή ρευστότητας από τις κεντρικές τράπεζες επιτρέπει την αποφυγή συνολικής κατάρρευσης. Ανοίγει όμως πλήρως τους ασκούς του Αιόλου στην Ιαπωνία, όπου παρατηρείται γιγαντιαία κερδοσκοπική έκρηξη στο χρηματιστήριο, συνδυασμένη με την αγορά ακινήτων. Η «σαπουνόφουσκα» σκάει το Δεκέμβριο του 1989, κι από τότε το ιαπωνικό σύστημα παραμένει στάσιμο και σε κρίσιμη κατάσταση λόγω των κατ' ουσία διαμαρτυρημένων χρεών των τραπεζών.

Στις ΗΠΑ και τη Βρετανία (το Λονδίνο είναι το χρηματιστήριο της Ευρώπης) η αρχή της δεκαετίας του 1990 είναι περίοδος ισχυρών αγελάδων, αλλά ήδη το 1992-93 η ανάκαμψη είναι ισχυρή και οι τιμές των κρατικών ομολόγων στα ύψη. Ταυτόχρονα, αρχίζει να παρατηρείται μαζική ροή ρευστού αμερικανικού κεφαλαίου προς τις λεγόμενες «αναδυόμενες χώρες», δηλαδή χώρες όπως Μεξικό, Ρωσία, Πολωνία, Τουρκία και κυρίως οι ασιατικές «τίγρεις». Η εκρηκτική άνοδος του πρώτου μισού της δεκαετίας ανακόπτεται το 1994 με την κρίση του Μεξικού, η οποία επηρεάζει και πολλές άλλες χώρες και φέρνει αμερικανική «βοήθεια» και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, με όλα τα επακόλουθα για την οικονομία της χώρας. Το ίδιο έτος ο Άλαν Γκρίνσπαν, μέγας αυθέντης της αμερικανικής κεντρικής τράπεζας και του παγκόσμιου συστήματος, ανεβάζει τα επιτόκια και σταματάει την κερδοσκοπία στα κρατικά ομόλογα. Το διάλειμμα δεν κρατάει για πολύ, καθώς από το 1995 έως σήμερα η άνοδος των τιμών των μετοχών στη Γουόλ Στρητ και οι ροές χρηματικού κεφαλαίου

προς τη Νοτιοανατολική Ασία έχουν ξεπεράσει όλα τα προηγούμενα. Και έτσι φτάνουμε στη σημερινή κρίση, η οποία και πραγματικά θα ολοκληρωθεί όταν επιστρέψει στην πηγή της.

Η ασιατική πλευρά της κρίσης έχει ορισμένες ιδιαιτερότητες οι οποίες χρήζουν προσοχής. Η πρώτη παρανόηση, η οποία είναι αρκετά διαδεδομένη στη χώρα μας, είναι ότι οι «τίγρεις» χαρακτηρίζονται από άγριο ελεύθερο καπιταλισμό βασισμένο στα φτηνά μεροκάματα. Ουδέν μακρύτερον της αλήθειας, χωρίς μ' αυτό να αμφισβητείται η έντονη εκμετάλλευση των εργαζομένων σ' αυτές τις χώρες. Ο σχετικά επιτυχημένος καπιταλισμός της Ασίας βασίζεται σε ευρύτατο κρατικό παρεμβατισμό και πατερναλισμό, αυστηρό έλεγχο των εταιριών και του πιστωτικού συστήματος και, με εξαίρεση την Ινδονησία, σε μικρότερες εισοδηματικές διαφορές απ' αυτές της Ελλάδας. Η άμεση αιτία της κρίσης στις Ταϊλάνδη, Ινδονησία και Μαλαισία είναι ακριβώς η πρόσδεση των νομισμάτων τους στο δολάριο, η οποία και ευνόησε την άνοδο του εξωτερικού τους εμπορίου την τελευταία δεκαετία.

Οι ασιατικές «τίγρεις» αντιπροσωπεύουν την επιτυχία του ελεγχόμενου καπιταλισμού. Ακόμη και το Χονγκ Κονγκ, το οποίο είναι και το μόνο παράδειγμα άγριου καπιταλισμού στην Ασία, έχει παίξει σημαντικό ρόλο στη σημερινή κρίση κυρίως ως σηματοδότης των εξελίξεων της Κίνας. Εκεί, ως γνωστόν, υπό την πολιτική δικτατορία του κομμουνιστικού κόμματος και το συνεχιζόμενο έλεγχο του πυρήνα της οικονομίας, έχει σημειωθεί εκρηκτική καπιταλιστική ανάπτυξη. Είναι τυχερή η κινεζική ηγεσία γιατί η κρίση χτύπησε την Ασία πριν απελευθερωθεί η κίνηση κεφαλαίων και προωθηθεί η ενσωμάτωση του κινεζικού συστήματος στο παγκόσμιο σύστημα.

Η σημερινή νομισματοπιστωτική κρίση των υπόλοιπων «τίγρεων» είναι προϊόν ακριβώς του ανοίγματος των χρηματογορών τους, απόρροια της προϊούσας ενσωμάτωσης των νομισματοπιστωτικών τους συστημάτων στο παγκόσμιο σύστημα. Το άνοιγμα αυτό δημιούργησε πρωτοφανή φαινόμενα γι' αυτές τις οικονομίες. Στην Κορέα, η οποία είναι και πολύ μεγαλύτερη και πιο αναπτυγμένη από τις άλλες, η φιλελευθεροποίηση επέτρεψε στις τράπεζες να προωθήσουν ένα όργιο δανεισμού ανάμεσα στα τριάντα τεράστια ολιγοπώλια τα οποία ελέγχουν τη χώρα. Σήμερα ίσως το ένα τρίτο απ' αυτά, καθώς και πολλές από τις τράπεζες, έχουν τεχνικά πτωχεύσει. Η κατάσταση μοιάζει αρκετά μ' αυτή της Ιαπωνίας, με τη διαφορά ότι τα μεγάλα ιαπωνικά ολιγοπώλια δεν αντιμετωπίζουν ιδιαίτερα προβλήματα. Στις τρεις μικρότερες «τίγρεις» το άνοιγμα επέφερε τεράστια έκρηξη κερδοσκοπίας στην αγορά γης και ακινήτων με τα συνήθη παρεπόμενα για τις τράπεζες. Σε όλες, οι εισροές «καντού» χρήματος τα τελευταία τέσσερα-πέντε χρόνια, προσωρινά ευπρόσδεκτες για την εξισορρόπηση του εξωτερικού ισοζυγίου, έχουν τώρα αποδειχτεί βρόχος στο λαιμό τους.

Τα μεσοπρόθεσμα αποτελέσματα της κρίσης θα είναι ιδιαίτερα οδυνηρά για τις «τίγρεις». Από οικονομικής πλευράς, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο ήδη επιβάλλει δρακόντεια λιτότητα, άνοδο των επιτοκίων και επιδιώκει το κλείσιμο τραπεζών και εταιριών. Η διαδικασία της ανάπτυξης θα παγώσει και ίσως ολόκληρη η επόμενη δεκαετία να αποδειχτεί χαμένη για τις χώρες αυτές, όπως αποδείχθηκε η παρούσα για την Ιαπωνία. Πρόκειται για πραγματικά τραγική εξέλιξη για τον πληθυσμό των χωρών αυτών, στις θυσίες και το αίμα του οποίου στηρίχθηκε το καπιταλιστικό «θαύμα» της

περιοχής. Από πολιτικής πλευράς τα πάντα είναι πιθανά, καθώς τα καθεστώτα χωρών όπως η Ινδονησία και η Ταϊλάνδη δεν έχουν την παραμικρή λαϊκή εντολή για να επιβάλλουν λιτότητα —μόνο το βούρδουλα και τα τανκς. Στην Κορέα, από την άλλη, το εργατικό κίνημα είναι ισχυρό, κατήγαγε θρίαμβο κατά της κυβέρνησης στις αρχές του 1997 και ήδη ανακοίνωσε ότι δεν πρόκειται να συγκατανεύσει στο «φάρμακο» του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου. Στην ευρύτερη γεωπολιτική σκακιέρα, η αδυναμία της Ιαπωνίας να προωθήσει λύση στην Ασία και η ανάδειξή της σε μέρος του προβλήματος έχουν τονίσει την κυριαρχία των ΗΠΑ στην περιοχή. Η εμφάνιση του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και τα αμερικανικά δάνεια προς την Ταϊλάνδη και την Ινδονησία είναι στοιχεία αυτής της πραγματικότητας. Ο αμερικανικός θόρυβος, όμως, θα αποδειχτεί άκρως παροδικός αν η Γουόλ Στρητ πάρει την κατιούσα.

Γενικότερα, έχουμε μπροστά μας ιδιαίτερα νοσηρά φαινόμενα του παγκόσμιου συστήματος. Ανίκανο να ανεβάσει συστηματικά την παραγωγικότητα της εργασίας μέσω της εισαγωγής νέας τεχνολογίας και στηριζόμενο σε άγρια υπερεργασία των εργαζομένων για την άνοδο της κερδοφορίας, το σημερινό καπιταλιστικό σύστημα έχει κατευθύνει όλη του τη ζωτικότητα προς τη δημιουργία ενός τεράστιου πλέγματος χρηματοπιστωτικών σχέσεων. Το χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο έχει σχετική αυτονομία, κοιτάει με επιβουλή την παραγωγή και κατά περιόδους της δημιουργεί εξαιρετική αστάθεια και κρίση. Το χειρότερο δε είναι ότι δεν έχουμε εδώ την εμφάνιση «ραντιέ-ρηδων» ή κάποιου αντίστοιχου τιμήματος της αστικής τάξης το οποίο και θα μπορούσε να τεθεί υπό περιορισμό. Όπως επιχειρηματολογήσαμε παραπάνω, πολλές μεγά-

λες κατασκευαστικές εταιρίες επιδίδονται σε τέτοιες δραστηριότητες, ενώ οι χρηματοπιστωτικές εταιρίες συγκεντρώνουν αποταμιεύσεις και συντάξιμα εκατομμυρίων εργαζομένων. Πρόκειται για Μολώχ που τρώει τα ίδια του τα σωθικά.

Το ελάχιστο που πρέπει να απαιτηθεί είναι η επανεισαγωγή κάποιου ελέγχου στο χρηματοπιστωτικό σύστημα. Αυτός μπορεί να πάρει μορφή φορολογίας πρωτίστως στις δραστηριότητες αυτού του κεφαλαίου (με μορφή χαρτοσήμου), καθώς και στα κέρδη του. Αμέσως θα μειωθεί έτσι ο τζίρος της παγκόσμιας συναλλαγματικής αγοράς.

Έλεγχος πρέπει ακόμη να υπάρξει στα επιτόκια και τα αποθέματα των τραπεζών. Έλεγχος, τέλος, μπορεί και πρέπει να τεθεί στην κίνηση του «καυτού» χρήματος μέσω των λογαριασμών κεφαλαίου των κεντρικών χωρών του συστήματος. Πιο μακροπρόθεσμα, θα πρέπει η παγκόσμια οικονομία να αρχίσει κάποτε ουσιαστικά να ωφελείται από την τεράστια τεχνολογική πρόοδο η οποία επιτρέπει τη διακίνηση διαθέσιμων πόρων ανά την υφήλιο. Αυτό όμως απαιτεί την αναμόρφωση όλων των παραγωγικών σχέσεων σε μη καπιταλιστική βάση.